

بسمه تعالی

خطمشی و ضوابط حقوق مالکیت فکری در مؤسسات علمی و پژوهشی

مقدمه

یکی از کارکردهای مهم مؤسسات علمی و پژوهشی، تولید علم و فناوری است که به‌عنوان دارایی فکری علاوه بر ارزش معنوی می‌تواند ارزش مادی نیز داشته و ایجاد درآمد نماید. تبیین خطمشی و ضوابط مالکیت فکری در مؤسسات علمی و پژوهشی، از جمله الزامات موفقیت در تجاری‌سازی نتایج تحقیقات است. این خطمشی و ضوابط، در راستای تحقق وظیفه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مبنی بر "فراهم‌نمودن زمینه حمایت از حقوق مالکیت فکری" و همچنین بند (الف) ماده ۴۵ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مبنی بر پیش‌بینی ساختارهای اجرایی لازم برای طراحی و استقرار کامل نظام حقوق مالکیت فکری در سطح ملی و همسویی آن با نظامهای بین‌المللی تدوین گردیده است و بکارگیری آن، زمینه توسعه و تجاری‌سازی نتایج حاصل از دارایی‌های فکری را با ایجاد انگیزه برای پدیدآورنده و نیز حفظ منافع مؤسسات علمی و پژوهشی فراهم می‌سازد.

ماده (۱) تعاریف

مؤسسه: عبارتست از دانشگاه، مؤسسه آموزش عالی یا مرکز پژوهشی و فناوری وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری که دستاورد فعالیت‌های علمی و پژوهشی آن به‌عنوان دارایی فکری به‌صورت محصول، فرآیندهای نوین و یا آثار ادبی و هنری عرضه می‌گردد.^۱

دارایی فکری (Intellectual Property): به دارایی‌های حاصل از خلاقیت‌های فکری انسان اطلاق می‌گردد که عمدتاً در دو زمینه کلی صنعتی (نظیر اختراعات، طرحهای صنعتی، علائم و نامهای تجاری) و ادبی و هنری (نظیر آثار مکتوب، نرم‌افزارهای رایانه‌ای، موسیقی، شعر، فیلم و مجسمه‌سازی) می‌باشند.

پدیدآورنده: به فرد یا افراد حقیقی اطلاق می‌گردد که یکی از مصادیق دارایی فکری را (در زمان همکاری با مؤسسه و با استفاده از تسهیلات آن) ایجاد کرده باشند.

اختراع: محصول یا فرآیندی است که راه نوینی را جهت انجام کاری و یا راه حل فنی جدیدی را برای حل مشکلی ارائه می‌نماید. اختراعی قابل ثبت است که جدید، حاوی گام ابتکاری و عملاً قابل استفاده بوده و از موارد غیرقابل ثبت مندرج در قانون (نظیر تئوریها، روشهای ریاضی، روشهای معالجه انسان یا حیوان، روشهای انجام تجارت و کشف مواد طبیعی) نباشد.

نوآوری (Innovation): عبارت است از بکارگیری موفق ایده‌های نو که به صورت محصول و یا خدمات جدید یا بهبودیافته، عملاً مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد.

گواهینامه اختراع (Patent): عبارت است از سندی متضمن گواهی حقی انحصاری که در قبال افشای جزئیات فنی یک اختراع برای عموم، برای یک دوره زمانی محدود (معمولاً ۲۰ ساله) به مالک اختراع اعطا می‌گردد و البته در کشور یا کشورهایی معتبر است که این اختراع در آنها به ثبت رسیده باشد.

^۱ گرچه مخاطب اصلی این ضوابط، مؤسسات وابسته به وزارت علوم هستند، ولی برای سایر مؤسسات علمی و پژوهشی دولتی و خصوصی نیز قابل استفاده می‌باشد.

دارنده گواهینامه اختراع، دارای حقی انحصاری جهت تولید، توزیع، استفاده و یا واگذاری نتیجه اختراع خود می‌باشد. پس از انقضای مدت زمان اعتبار گواهینامه اختراع، عموم می‌توانند از نتایج آن بصورت رایگان استفاده نمایند.

واگذاری امتیاز بهره‌برداری از دارایی فکری (Licensing): قراردادی است بین مالک دارایی فکری و متقاضی بهره‌برداری از آن دارایی که به موجب آن قرارداد، متقاضی در قبال پرداخت مبلغی (به صورت درصدی از درآمد خالص حاصل از فروش محصول (Royalty) و یا مبلغی ثابت)، مجوز بهره‌برداری از دارایی فکری را بدست می‌آورد.

حامی (Sponsor): افرادی حقیقی یا حقوقی (اعم از دولتی یا غیر دولتی) هستند که در کنار مؤسسه و پدیدآورنده در ایجاد دارایی فکری (معمولاً از طریق حمایت مالی) سهیم می‌باشند.

ماده ۲) اهداف

- فراهم‌سازی زمینه‌های توسعه علم و فناوری از طریق ایجاد محیطی مناسب برای شکوفایی خلاقیت‌ها و اشاعه و بکارگیری دستاوردهای جدید پژوهش و فناوری در کشور
- نهادینه‌سازی حقوق مالکیت فکری و تقویت انگیزه مادی و معنوی در افراد و مؤسسات جهت فعالیت هرچه بیشتر در عرصه پژوهش و توسعه فناوری و بالطبع افزایش امکان تجاری‌سازی دستاوردها در راستای منافع عمومی.
- ارائه چارچوبی شفاف و تبیین حقوق و تعهدات مؤسسه، پدیدآورنده و حامیان در ارتباط با دارایی‌های فکری ایجاد شده و در نتیجه، کاهش اختلافات در زمینه حقوق مالکیت فکری در این مؤسسات.
- آگاه‌ساختن افرادی که از اعتبارات، تسهیلات و یا امکانات مؤسسات استفاده می‌نمایند نسبت به حقوق مالکیت فکری و به‌ویژه نحوه پوشش دادن هزینه‌ها و تقسیم منافع مادی و معنوی حاصله.

ماده ۳) اصول کلی

- ۱) این خطمشی و ضوابط بر تمام افراد شاغل در مؤسسات (اعم از اعضای هیأت علمی، کارشناسان، تکنسین‌ها و دانشجویان) و بطور کلی هر فردی که از تسهیلات، اعتبارات و امکانات این مؤسسات (در راستای انجام یک فعالیت تحقیقاتی در طی زمان معینی که با مؤسسه همکاری دارد) استفاده نماید، حاکم می‌باشد و لازم است همگی در بدو استخدام و یا در چارچوب قراردادهای پروژه‌های تحقیقاتی، تعهدنامه‌ای مبنی بر قبول و رعایت مفاد این خطمشی و ضوابط را امضاء نمایند.
- ۲) مراکز رشد و پارکهای علم و فناوری در ارتباط با افراد، واحدهای فناور و یا مراکزی که در آنها مستقر می‌باشند نقش حامی را داشته و می‌توانند طی قراردادی از درآمدهای حاصل از دارایی‌های فکری ایجادشده توسط آنها برخوردار گردند.
- ۳) مؤسسه در نتایج مادی حاصل از هرگونه دارایی فکری که بر اثر فعالیت فردی یا گروهی با استفاده از امکانات، تجهیزات و یا اعتبارات مؤسسه انجام شود، دارای حق خواهد بود.
- ۴) چنانچه پدیدآورنده ادعا نماید که دارایی فکری، بدون استفاده مؤثر از منابع و امکانات مؤسسه حاصل شده است، در صورت بررسی مدارک و پذیرش ادعای مذکور در کمیته مالکیت فکری، مؤسسه بصورت مکتوب اعلام می‌نماید که ادعایی را مبنی بر مالکیت آن دارایی فکری ندارد.
- ۵) میزان سهم مؤسسه، پدیدآورنده و حامی و نیز امکان استفاده رایگان و نامحدود آنها از دارایی فکری حاصله، در قرارداد همکاری منعقد تعیین می‌گردد.
- ۶) وضعیت نهایی مالکیت تجهیزات خریداری شده و یا ایجاد شده در طی هر پروژه در قرارداد مربوطه مشخص می‌گردد.

- ۷) اگر مؤسسه بر اساس قراردادی تمام یا بخشی از حقوق مالکیت فکری حاصله را به دیگری اعطا نماید، حقوق پدیدآورنده دارایی فکری مربوطه و حامی نیز در قرارداد مذکور لحاظ خواهد شد. (با توجه به ماده ۷)
- ۸) در کارهای گروهی، درصد سهم کلیه افرادی که در ایجاد یک دارایی فکری مشارکت داشته‌اند قبل از ارائه درخواست تقاضای ثبت، بصورت مکتوب مشخص می‌گردد. در مواردی که درصد سهم هر یک از افراد مزبور مشخص نشده باشد، منافع حاصله به صورت مساوی بین آنها تقسیم خواهد شد.
- ۹) مؤسسه، ثبت و بهره‌برداری از دارایی‌های فکری را بدون دلیل موجه به تأخیر نخواهد انداخت.
- ۱۰) مؤسسه تمام تلاش خود را برای انتشار رایگان آثار مکتوب حاصل از فعالیت‌های پرسنل خود بکار می‌گیرد. بدیهی است حقوق معنوی آثار منتشرشده و نیز تشویق مادی برای پدید آورنده محفوظ می‌باشد.
- ۱۱) هرگونه قرارداد و موافقت‌نامه در جهت کسب مجوز و یا بهره‌برداری تجاری از دارایی فکری، با نظارت واحد مسئول مالکیت فکری مؤسسه صورت می‌پذیرد و اطلاعات مربوط به آن در مؤسسه ثبت و نگهداری می‌گردد.
- ۱۲) افرادی که فعالیت آنها با استفاده از امکانات، تجهیزات و یا با کمک بودجه مؤسسه، منجر به نوعی از دارایی فکری گردد موظفند در اسرع وقت و قبل از هرگونه افشاء اطلاعات مربوط برای سایرین و یا اقدام به ثبت و نشر آنها، واحد مسئول مالکیت فکری مؤسسه را در جریان قرار داده و اطلاعات مربوط را برای آن واحد افشاء نموده و هماهنگی‌های لازم را با آن بعمل آورند. رعایت این امر در قراردادهای همکاری و یا قراردادهای مربوط به واگذاری امتیاز بهره‌برداری از دارایی فکری مورد تأکید قرار می‌گیرد.
- ۱۳) افشاء اطلاعات مربوط به اختراعات و نوآوری‌ها برای مؤسسه، باید بصورت شرحی مکتوب، دقیق، کامل و جامع باشد بطوری که بر اساس اطلاعات ارائه شده، دستیابی به نتایج حاصله قابل تکرار باشد. این افشاء باید حاوی مواردی نظیر عنوان، نام پدیدآورنده، توضیح، نام و مشخصات حامی خارج از مؤسسه، تاریخ پایان مرحله پژوهش و طراحی و تاریخ بکارگیری نیز باشد.
- ۱۴) افشاء اطلاعات و انتشار دستاوردهای فعالیت‌های پژوهشی که قابلیت ثبت به عنوان اختراع را دارند باید بعد از اقدام جهت ثبت اختراع در مراجع قانونی توسط مؤسسه یا اعلام کتبی مؤسسه مبنی بر عدم تمایل به ثبت اختراع صورت گیرد.
- ۱۵) هرگونه اطلاع‌رسانی و انتشار دستاوردها (اعم از مکتوب، شفاهی و یا الکترونیکی) توسط پدیدآورنده، باید با هماهنگی و همراه با ذکر نام مؤسسه صورت گیرد. برای پدیدآورندگان ناقص این امر، مکانیزم‌های تنبیهی متناسبی در نظر گرفته خواهد شد.
- ۱۶) استفاده از نام و آرم مؤسسه به هنگام افشاء اطلاعات برای عموم و یا بهره‌برداری از نتایج تحقیقاتی حاصله، منوط به کسب اجازه از مؤسسه خواهد بود.
- ۱۷) چنانچه مؤسسه و یا پدیدآورنده دارایی فکری نتواند و یا تمایلی برای مشارکت در ثبت، کسب مجوزهای لازم و یا بهره‌برداری از دارایی فکری را نداشته باشد می‌تواند حقوق خود را طی موافقت‌نامه‌ای به طرف مقابل واگذار نماید که جزئیات آن در مذاکرات بین مؤسسه و پدیدآورنده تعیین خواهد شد.
- تبصره ۱) چنانچه مؤسسه تا یک سقف زمانی مشخص پس از دریافت گزارش اختراع در واحد مسئول مالکیت فکری، اقدامی در جهت ثبت قانونی آن به عمل نیاورد، مخترع می‌تواند رأساً جهت ثبت اختراع به نام خود اقدام نماید. باید توجه داشت که در این تبصره، شروع فرآیندهای بررسی در واحد مسئول مالکیت فکری مد نظر می‌باشد و نه اتمام مراحل ثبت و اعطای گواهی در سقف زمانی تعیین شده.
- تبصره ۲) چنانچه مؤسسه به هر دلیلی، حقوق مربوط به اختراع را به مخترع واگذار نماید، مؤسسه همچنان مجاز خواهد بود تا از آن اختراع برای مقاصد تحقیقاتی و آموزشی به صورت غیر انحصاری، غیرقابل انتقال، غیرقابل ابطال و بدون نیاز به پرداخت حق امتیاز استفاده نماید.

- ۱۸) کلیه قراردادها، منطبق با خطمشی و ضوابط مالکیت فکری مؤسسه خواهد بود.
- ۱۹) این خطمشی با قوانین ملی و تعهدات بین‌المللی کشور سازگار بوده و در صورت تغییر در آنها، مورد بازنگری قرار خواهد گرفت.
- ۲۰) واگذاری امتیاز بهره‌برداری از دارایی فکری به سایر کشورها، با در نظر گرفتن مصالح ملی، منافع مؤسسه و همچنین توجه به قوانین و مقررات آنها صورت خواهد گرفت.

ماده ۴) ساختار اجرایی

- ۱) سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری در مورد حقوق مالکیت فکری در مؤسسه توسط کمیته‌ای بنام "کمیته مالکیت فکری" انجام می‌شود. این کمیته متشکل از تعدادی از مسئولان اجرایی و صاحب‌نظران مربوطه خواهد بود. وظایف اصلی کمیته مالکیت فکری به شرح زیر می‌باشد:
- سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در زمینه واگذاری یا دریافت امتیاز دارایی‌های فکری
 - تصمیم‌گیری در مورد حفاظت از دارایی‌های فکری مؤسسه (در قالب ثبت قانونی و یا اسرار تجاری) و یا انتشار رایگان دستاوردها برای عموم
 - ارزشگذاری دارایی‌های فکری
 - تعیین درصد سهم هریک از ذی‌نفعان (پدیدآورنده، واحد تحقیقاتی، مؤسسه و حامی) از حقوق مادی حاصل از دارایی‌های فکری
 - رسیدگی به اختلافات احتمالی در زمینه مسائل مربوط به حقوق مالکیت فکری
- ۲) واحد مسئول مدیریت و ارائه خدمات در زمینه مالکیت فکری مؤسسه (نظیر دفتر انتقال فناوری، دفتر مالکیت فکری، دفتر ارتباط با صنعت، دفتر تجاری‌سازی فناوری، ...)، تحت نظر مستقیم رئیس مؤسسه (ترجیحاً) و یا معاون / قائم مقام وی در امر پژوهش و فناوری فعالیت خواهد نمود.
- فعالیت‌های این واحد شامل موارد زیر می‌باشد:
- پیگیری تصمیمات کمیته مالکیت فکری مؤسسه و ارائه پیشنهادات اجرایی به آن
 - نظارت و کنترل بر انتشار دستاوردهای حاصله
 - ارائه مشاوره در زمینه امور مربوط به دارایی‌های فکری به افراد و واحدهای مختلف مؤسسه
 - انجام اقدامات مناسب جهت حفاظت از دارایی‌های فکری مؤسسه
 - بررسی دستاوردهای تحقیقاتی مؤسسه از لحاظ قابلیت ثبت در قالب یکی از مصادیق دارایی فکری
 - ارزیابی قابلیت تجاری‌سازی دارایی‌های فکری و ارزشگذاری آنها
 - انجام امور مربوط به بازاریابی و تجاری‌سازی دارایی‌های فکری نظیر یافتن شرکای مناسب جهت تجاری‌سازی
 - مذاکره و مدیریت قراردادهای مربوط به دارایی‌های فکری
 - انجام امور مربوط به پرداخت هزینه‌های لازم جهت ثبت و نگهداری دارایی‌های فکری و یا دریافت و تقسیم درآمدهای ناشی از دارایی‌های فکری
 - اظهار نظر و ارائه مشاوره در خصوص فعالیتهای تحقیقاتی جدید مؤسسه پیش از شروع آنها
 - ارائه خدمات جستجوی اطلاعات اختراعات ثبت شده و نیز همکاری با متخصصان و یا وکلای مربوطه جهت ثبت دارایی‌های فکری
 - ارائه پیشنهادات لازم به کمیته مالکیت فکری در خصوص ثبت دارایی‌های فکری در سایر کشورها و پیگیری امور اجرایی مربوطه
 - پیگیری حقوقی موارد مربوط به حقوق مالکیت فکری مؤسسه در مراجع ملی و بین‌المللی از طریق وکلای متخصص داخلی و یا بین‌المللی

- پیشنهاد راهکارهایی جهت تشویق و حمایت از پدیدآورندگان دارایی‌های فکری به کمیته مالکیت فکری
- اطلاع‌رسانی، آموزش و فرهنگ‌سازی در ارتباط با حقوق مالکیت فکری در مؤسسه
- ارتباط و همکاری با نهادها و سازمان‌های داخلی و خارجی در راستای انجام وظایف محوله

از آنجا که ارائه خدمات در زمینه مالکیت فکری یک حوزه کاملاً تخصصی است، از اینرو تخصص مربوطه باید به تدریج در واحد مسئول مالکیت فکری ایجاد گردد و ارائه خدمات در این حوزه (از جمله تهیه متن ثبت اختراع و ارائه مشاوره) باید به صورت کاملاً تخصصی صورت گیرد.

ماده ۵) ثبت و بهره‌برداری از دارایی‌های فکری

دستاوردهای پژوهشی و فناوری که زمینه بهره‌برداری تجاری، کسب مجوز و پروانه تولید و یا ثبت حقوقی آنها وجود دارد، بصورت کتبی به واحد مسئول تجاری‌سازی یا مالکیت فکری در مؤسسه گزارش می‌شود تا ارزیابی اولیه (از جهت ضرورت و قابلیت ثبت، امکان و نحوه تجاری‌سازی و بهره‌برداری و نیز ارزشگذاری دارایی فکری) انجام گیرد. این ارزیابی می‌تواند از طریق بررسی داخلی و یا ارجاع به سایر مؤسسات (نظیر مراجع مالکیت فکری مورد تأیید وزارت علوم، تحقیقات و فناوری) صورت پذیرد. پس از این مرحله، مؤسسه اقدامات لازم جهت ثبت و بهره‌برداری از دارایی فکری را به عمل خواهد آورد.

ماده ۶) مالکیت اسمی دارایی فکری

در آثار حاصل از فعالیت فکری (از جمله گواهینامه اختراع)، باید نام مؤسسه به‌عنوان مالک اسمی دارایی فکری و همچنین نام پدیدآورندگان ذکر گردد، مگر اینکه طبق یک توافق‌نامه مکتوب، این حق بین پدیدآورنده دارایی فکری و مؤسسه به‌نحو دیگری تعیین شده باشد. در مورد حامی نیز طبق قرارداد عمل خواهد شد.^۱

ماده ۷) نحوه تخصیص درآمدهای حاصل از دارایی‌های فکری

درآمدهای حاصل از دارایی‌های فکری بصورت زیر تخصیص خواهند یافت:

الف) اختراعات و نوآوریها:

پس از کسر هزینه‌های انجام‌شده (نظیر هزینه‌های مربوط به ثبت و نگهداری اختراع، کسب مجوزها، بازاریابی و تجاری‌سازی)، درآمد خالص باقیمانده به نحو زیر بین ذی‌نفعان تقسیم خواهد شد:

چنانچه در ایجاد دارایی فکری، حامی خارج از مؤسسه نیز مشارکت داشته‌باشد، سهم حامی طبق قرارداد مربوط کسر و سپس به شرح زیر عمل خواهد شد:

درصد سهم	ذی‌نفعان
حدود ۵۰٪	پدیدآورندگان
حدود ۲۰٪	واحد تحقیقاتی (دانشکده، پژوهشکده یا گروه مستقل)
حدود ۲۰٪	مؤسسه
حدود ۱۰٪	واحد مسئول تجاری‌سازی یا مالکیت فکری در مؤسسه (موضوع بند ۲ ماده ۴)

تصمیم‌گیری در مورد تعیین دقیق درصدهای سهم مربوط به هر یک از ذی‌نفعان، با توجه به معیارهایی نظیر میزان اتکاء اختراعات و نوآوری‌های حاصله بر امکانات و منابع مؤسسه و یا فکر پدیدآورنده و همچنین توجه به شرایط

^۱ با درج نام مؤسسه به‌عنوان مالک اسمی دارایی فکری، علاوه بر بهره‌مندی پدیدآورنده دارایی فکری از منافع مادی حاصله (طبق ماده ۷)، آزادی عمل مالک یا مؤسسه نیز در اعطا یا عدم اعطای امتیاز دارایی فکری و نیز بهره‌برداری اقتصادی از آن به مراتب افزایش خواهد یافت.

اقتصادی، بر عهده کمیته مالکیت فکری (موضوع بند ۱ ماده ۴) می باشد مگر اینکه در قرارداد فعالیت پژوهشی مربوط به نحو دیگری توافق شده باشد.

تبصره ۱) در صورتیکه درآمد حاصله، از میزان معینی بالاتر باشد درصد سهم پدیدآورندگان کاهش می یابد. سقف درآمد و درصد مربوطه توسط کمیته مالکیت فکری تعیین خواهد شد.

تبصره ۲) چنانچه مخترع به واحد دیگری منتقل گردد و یا همکاری وی با مؤسسه خاتمه یابد، سهم متعلق به وی همچنان پرداخت می گردد، مگر اینکه به نحو دیگری در قرارداد همکاری مشخص شده باشد.

تبصره ۳) برای تشویق دانشجویان پدیدآورنده دارای فکری که از مزایای تحصیل رایگان استفاده نمی کنند، با توجه به شهریه پرداختی، سهم بیشتری از درآمدهای حاصله منظور می گردد.

ب) پایان نامه ها و رساله های مربوط به مقاطع تحصیلی دانشگاهی:

در این موارد، طبق تعهدی که از دانشجو و استاد راهنما اخذ می شود حق نشر و تکثیر و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به مؤسسه می باشد ولی حقوق معنوی پدیدآورنده محفوظ خواهد بود. لازم به ذکر است چنانچه در جریان انجام پایان نامه یا رساله ای، اختراعی حاصل آید طبق بند (الف) ماده (۷) در مورد آن عمل خواهد شد.

ج) سایر آثار مکتوب، آثار هنری و نرم افزارها

در اینگونه موارد کمیته مالکیت فکری با توجه به نقش مؤسسه و پدیدآورنده در ایجاد دارایی فکری، در مورد سهم آنها تصمیم گیری خواهد نمود.

تبصره) در بعضی موارد به ویژه آثار هنری و نرم افزارها، بطور کلی سهم پدیدآورنده از درآمدها بیشتر از سهمی است که در ارتباط با اختراعات و نوآوری ها در نظر گرفته می شود.

ماده ۸) حل و فصل اختلافات

۱) در متن قراردادها، قوانین ملی و نیز دادگاه های ایران (و در قراردادهای خارجی، دادگاه های مورد توافق طرفین) به عنوان قوانین و مراجع رسیدگی به اختلافات مشخص می گردند.

۲) کمیته مالکیت فکری، سازوکار حل و فصل اختلافاتی که ممکن است بین مؤسسه، پدیدآورنده دارایی فکری و یا حامی پیش آید را فراهم می آورد. بطور مثال، در چنین مواردی می توان مسئله را به کمیته ای متشکل از نمایندگان از هر یک از طرف های دعوا و نیز فرد یا افرادی مرضی الطرفین ارجاع داد.

این ضوابط در ۸ ماده و ۶ تبصره در تاریخ به تصویب هیأت امناء مؤسسه رسیده و از این تاریخ به مدت سال لازم الاجرا می باشد.